

Skolehistorisk litteratur

GUNNAR SANDFELD: Skoleliv i Søllerød. Et stykke af den danske landsbyskoles historie. Søllerødbogen 1975 og særtryk 1976, 130 s. Udgivet af Historisk topografisk Selskab for Søllerød kommune. 38,50 kr.

Jeg har vist ikke før nærmet mig arbejdet med at anmelde en bog med større forventning end i dette tilfælde. Jeg har selv i Søllerødbogen 1971 beskrevet skolelivet i Søllerød i det 18. årh., og nu har lokalhistorikeren Gunnar Sandfeld ført fremstillingen op til begyndelsen af dette århundrede. Og hvor har jeg moret mig! Med risiko for at mit eget engagement i sognets skolehistorie farver mit indtryk, må jeg alligevel slå fast: denne bog er en lille perle!

På grundlag af lokalt arkivmateriale: sognerådsprotokoller, skolekommissionsprotokoller, socialforvaltningens arkiv, sognekaldsarkivet og embedsbøger fra et par skoler er det lykkedes Sandfeld at skabe et virkelighedsnært og livfuldt billede af livet omkring Søllerød skole i det 19. århundrede. Udviklingen omkring kommunens øvrige skoler har Sandfeld taget op i sit lokalhistoriske værk: Søllerød som det var engang. Denne bog vil jeg vende tilbage til senere.

Sandfeld har kunnet give mange supplerende oplysninger til perioden 1800–1823, på grund af kildematerialet, der for størstedelen befinder sig på Søllerød rådhus. I et par tilfælde kan han også korrigere min fremstilling fra 1971. Ved læsning af denne første del af Sandfelds bog er det for mig som at møde gamle kære venner og pludselig huske for længe siden »oplevede« begivenheder. Lad mig f. eks. nævne den umulige skoleholder Morten Dytskov i Nærum:

»Hans foresatte stavede det Dütschow, så man skulle tro, han var af fremmed afstamning. Men han var pæredansk: en jysk bondesøn, der havde taget navn efter sin hjemstavn, Dytskov ved Ålborg, hvor han fødtes 8/11 1768. Inden han i 1794 i moden alder kom på det blaagaardske seminarium havde han faret til søs, set meget af den store verden (Vestindien, Kina, Trankebar og Bengalen) og høstet mange bitre livserfaringer. Men noget læsehoved havde han åbenbart ikke. Med et kummerligt eksamensbevis i lommen (3. karakter, »ej udelig«)

drog han i 1797 til en bornholmsk skole og kom derfra i 1799 til Nærum, hvor ingen kunne lide ham, og ingen regnede ham for noget. Børnene i skolen lavede kun larmende fest og lærte ikke det fjerneste. Syg og nedbrudt søgte han i 1804 sin afsked og fik den med en usselig pension (20 rdl årlig), som efterfølgeren skulle udrede. Heldigvis for denne døde han året efter«. S. 23.

Dette eksempel viser også Sandfelds lette og flydende fortælling. Ved at kombinere det utrykte materiale med sin personlige stil formår Sandfeld at videregive detaljerede beskrivelser i livfulde sammenhænge.

Bogen kan på grund af sin detaljerighed bruges som eksempel materiale på mange skoleforhold i sognet: skoleskemaer, undervisningsmateriale, skolebygninger, skoleforsømmelser m. v., men her kommer min alvorlige anke mod bogen. Hvorfor har Sandfeld undladt at bruge kildehenvisninger? Jeg har gang på gang fortvivlet søgt i fortegnelsen over benyttet materiale for selv at finde frem til kilderne, men det er mig ofte ikke muligt at se, hvor oplysningerne stammer fra (om Dyt-skov f. eks.)

Ofte henviser Sandfeld dog til bestemte sognerådsmøder eller som i et enkelt tilfælde til Københavns Amts Avis fra 1872, hvor følgende kan illustrere sognets problemer vedr. skolemulkter:

»Indsidders Anders Andreassen i Øverød var krævet for Skolemulk, og da han ikke var i Stand til at betale denne, maatte han ind at sidde. Strax havde Konen indfundet sig og forlangt Fattighjælp, da Familien ellers intet havde at leve af; denne havde hun faaet, saa det var blevet Sognet en kostbar Skolemulk!«

Flere af lærerne flyttede f. eks. fra sognet, og Sandfeld nøjes ikke bare med at belyse deres virke i Søllerød. Han følger dem også på vej og viser os deres senere skæbne. Som den rutinerede og sikre lokalhistoriker Sandfeld er, ville han med kildehenvisninger give en nyttig undervisning i kildesøgning, som kunne komme skolehistorikere både på »centralt« og lokalt plan til gode.

Billedmaterialet er meget fint, og billederne har gode meningsfulde tekster prægede af Sandfelds personlige betragtninger. Lærernes noget vanskelige lønforhold gennem århundredet modsiges dog i et tilfælde helt af billedmaterialet. Lærer Josias Petersen har nemlig både ladet sig og sin kone fotografere i begyndelsen af 1850'erne, og det kan ikke have været helt almindeligt eller billigt, datteren Ottemine bliver foto-

graferet i 1865. Det henrivende billede s. 59 af Ottemines seks voksne smukke og kvikke lærerdøtre fra begyndelsen af dette århundrede peger snarere på lærerhjemmet som et velstående miljø.

I Søllerød – som det var engang, udgivet af Historisk topografisk Selskab i Søllerød 1975, følger Sandfeld de to øvrige skoler i sognet Nærum og Trørød skoler samt viser os de fremvoksende private pøgeskoler i sognet. Fordelen ved denne fremstilling er, at den viser skolen i en lokalhistorisk sammenhæng. Alligevel foretrækker jeg at se skolen i en særskilt udgivelse. Det får forfatteren til at gå mere i dybden med kildematerialet, og behandlingen bliver derfor mere levende.

Det tjener Historisk topografisk Selskab i Søllerød til ære, at det er lykkedes at kortlægge hele sognets skoleudvikling fra 1721 frem til dette århundrede, og det tjener kommunen til ære, at den har set det værdifulde i dette og har ydet støtte til arbejdet.

Glød Dem til at læse bogen.

Ingrid Markussen

PER KRARUP: Fra mit livs rejse/Erindringsglimt og refleksioner. Gyldendal 1976. 164 sider plus 34 sider navregister og bibliografi. 70 kr.

»Balance« og »harmoni« er nøgleord i denne bog. Af de to indledningsvis nævnte memoire-typer, den person- og den sagcentrerede, vælger Krarup da også »en mellemting«! Man kunne måske forvente, at så ville det hele blive nok så kedsommeligt, ikke mindst når forfatteren indledningsvis erklærer, at han har søgt at undgå nedsættende domme, der kunne virke sårende; han hævder, at vurderinger af personer og tilstande ikke af den grund behøver at blive intetsigende og værdiløse. Deri får han ret, – selvom man nok hist og her kunne have undværet et »fortræffeligt« eller »smukt« om mennesker og digte, hvor gerning eller citat i sig selv var tilstrækkeligt karakteriserende!

Det er blevet en charmerende lille bog. Rejsens hovedstationer er København, Århus og Rom, men der gøres afstikkere til Norge, Rågeleje og Tyrkiet.

Bogen rummer en vrimmel af personer, i navregisteret optræder der 226, og så er her endda ikke medregnet medlemmerne af de fædrene og mødrene slægter, Krarup og Caspari. En del af dem bliver kun til

navne, men adskillige fastholdes i situationer. Læseren ser for sig historikeren, professor Johannes Steenstrup ved den årlige sommerfrokost for tidligere elever med deres børn ude i villaen på Svanemosegårdsvej; når frokosten var til ende, fulgte det traditionelle kapløb: »Endnu da vi var studenter, måtte vi pænt løbe omkap omkring plænen. Han havde ikke opdaget at vi var blevet voksne. For enden af væddeløbsbanen stod den rørende professor med en bakke med præmierne, skjult af en serviet«.

Interessante glimt gives af Krarups far, Alfred Krarup, kendt for sit epokegørende arbejde med fremdragelsen af arkivalier fra Vatikanets arkiv og udgivelsen af *Acta Pontificum Danica* og ikke mindre for storværket *Dansk historisk Bibliografi*, som han udsendte i tre bind sammen med sin kollega på Universitetsbiblioteket, Balder Erichsen. Fremhæves må også portrætskitserne af J. L. Heiberg, skolemand og universitetsprofessor, klassisk filolog og matematiker. Portrætterne af William Norvin og – ikke mindst – af rektor Laurits Christiansen ved Århus Katedralskole er fængslende.

Erindringsglimtene giver anledning til refleksioner om kulturelle spørgsmål, først og fremmest om emner, der berører skole, uddannelse, oplysning, arven fra antiken. For Per Krarup har altid villet være lærer, øjensynlig en trang og et talent, der ikke har været slægten fremmed – da han i 1949 udnævntes til rektor for Østre Borgerdydskolen, konstaterede han, at han var den syvende rektor, der bar navnet Krarup.

Bogen giver små og større overvejelser over bl. a. demokrati, friheds- og lighedsdyrkelse, ægteskab, oldtidskundskab, naturret, teoretisk contra praktisk pædagogik og læreruddannelse, et fireårigt gymnasium med en IV gymnasieklasse til idéhistorie og filosofi. Vurderingen af gymnasiereformen i 1958 er ublid. »Gymnasiet *var* engang en god skoleform«. Den bør atter blive et studium generale, »en almen forberedelse til fortsatte studier, ikke en specialisering. Derfor er vores nuværende specialiserende grendeling ikke den rette vej. Et vist tilvalg efter interesser bør kunne finde sted. Men grundsubstansen bør være en almen, grundlæggende orientering i hele vores kultur« (133 f.). Krarups eget arbejde på at påvirke den førte skolepolitik bliver desværre kun antydnet.

»Det ville være uudholdeligt at leve et helt liv igennem uden at søge en mening med tilværelsen, finde frem til en slags almen livs-

visdom«, hedder det i epilogen, hvis temata er lykkens omskiftelighed og værdien af humanistiske studier. I bogens refleksioner, ikke mindst i overvejelserne over kunsten at være lærer, videregives kloge erfaringer om betydningen af åndelig harmoni og balance og en sokratisk undervisning. Harmoni er imidlertid kun interessant, hvis den er en beherskelse af spændinger. Det er den i Krarups bog: af spændingen mellem tradition og opbrud, mellem bestandigt og flygtigt, mellem situationer og strømninger i generationens arbejde. Bogen rummer ikke nye store visioner, men den indeholder en opmærksom iagttagers og deltagers refleksioner over vitale spørgsmål i vor kultur. Adskillige steder kunne læseren nok ønske mere dybdegravning, især i omtalen af Krarups videnskabelige arbejde og politiske kontakter, men han får trøste sig med, at Krarup altid har hørt til de skrivende, – bogen slutter med en nyttig bibliografi over Per Krarups bøger, afsnit i bøger, bidrag i periodica og aviser fra 1928 til 1975. Mange småting er medtaget, men alligevel er det imponerende: 400 numre!

Vagn Skovgaard-Petersen

SIGURD HØJBY: Som jeg oplevede det. Fremad, 1976, 157 sider. 59,75 kr.

Sigurd Højby var fra 1958 til 1963 undervisningsinspektør og derefter til 1971 direktør for gymnasieskolerne. En betydningsfuld position i år, hvor gymnasiet moderniseredes.

I sine erindringer giver han foruden en omtale af sit virke i undervisningsministeriet en livfuld skildring af vejen dertil. Udgangspunktet er hjemmet på Vester Vedsted efterskole. Med få ord ridses billedet op af marsksognet før 1. verdenskrig – et ret stillestående samfund med både hjælpsomme og smålige bønder. Først med flytningen til Odense i 1918 kom Sigurd Højby som 16-årig i rigtig skole: præliminærkursen. Derefter gymnasiast på Odense Katedralskole, men før han fortsatte på Københavns Universitet, tog Højby til Askov. Til Hans Lunds fortrydelse valgte den unge cand. mag. at blive gymnasielærer fremfor højskolelærer. Som han tidligere havde valgt Socialdemokratiet fremfor Venstre.

Første arbejdsplads blev Horsens Statsskole – i 12 år, derefter til Maribo som rektor i de næste 12 år. Trods meget skolearbejde blev

der begge steder tid til andet: i Horsens politisk oplysningsarbejde og turistforeningen. I Maribo: kommunalpolitik, modstandsarbejde og fagforeningsvirke, fra 1946 til 1952 som formand for G.L.

Der var ønsker om en politisk karriere. Men ved borgmestervalget i Maribo vragede socialdemokraterne den tilrejsende akademiker til fordel for en af deres egne. Og folketingskandidaturen måtte opgives, da han fik rektorstillingen i Sorø. Her skabte Højby med små ting og en større ombygning bedre trivsel for eleverne på bekostning af gamle traditioner. Det blev H. C. Hansen, der fik ham placeret i undervisningsinspektionen, hvor han arbejdede på samme måde. Hvad han i 1950 som G.L.-formand havde foreslået, gennemførte han selv nu: liberaliseringen af den faglige inspektion, der gav mange lærere et tryggere arbejdsmiljø. Den hektiske oprettelse af tredive nye gymnasier gav flere unge en kortere vej til en bedre skole.

Det var også årene, hvor nye skolelove diskuteredes og vedtoges. Højby var med i dette arbejde, dog hverken i Folketinget eller regeringen, men både som frisindet organisationsmand og som flittig embedsmand fik han betydelig indflydelse på Den ny Skole.

De skiftende undervisningsministre får hver en kort rammende omtale, dog ikke Julius Bomholt. Med den yngre partifælle, K. B. Andersen blev det til mere end loyalt samarbejde. »Samværet med den kvikke og inciterende K.B. henregnes til livets lyspunkter«.

Med et snuptag skabte K. B. Andersen et alternativ til gymnasiet: H.F. I 1973 gav den endnu yngre Knud Heinesen den fhv. undervisningsdirektør som formand i et arbejdsudvalg mulighed for at fremlægge sine ideer – ikke om gymnasiet specielt (det så Højby helst udelt), men om al undervisning af de 16–19-årige. Alle unge skulle have en fælles (ud)dannelse, der giver erhvervs- og studieforberedelse til et dynamisk samfund, forbereder et demokratisk medborgerskab og danner grundlag for et værdifuldt fritidsliv. Reformforslaget blev taget af bordet, da Venstre dannede regering i december 1973, men Højby drager det frem, for pensionisten ser ikke kun tilbage.

Ud fra en skolehistorisk synsvinkel er Sigurd Højbys bog værdifuld p. gr. af sin skildring af skolen, dens lærere og elever, hvor de små træk ses i en tidssammenhæng. Og p. gr. af en række oplysninger om skolepolitik og -administration fra et førstehandsvidne.

Ud fra en bredere synsvinkel har bogen med sin på een gang beskeden og selvbevidste titel: »som jeg oplevede det« værdi som et vid-

nesbyrd fra og om et menneske, der højt placeret i magtapparatet har bevaret sit væsen urokket. Jævn og munter, handlekraftig og samarbejdsduelig.

Hans Priemé

KNUD ILLERIS, HENNING SALLING OLESEN, PALLE RASMUSSEN: Læreruddannelser, Skole og Samfund. I serien Uddannelse og Samfund, Munksgaard 1976. 49,85 kr.

Denne bogs hensigt er at »formidle elementer til en teoretisk videreudvikling på læreruddannelsesområdet« (s. 8). Dette angives at skulle foregå på induktiv vis (s. 10), d. v. s. gennem en analyse af relevante faktorer at nå frem til en række overordnede konklusioner vedrørende forholdet mellem samfund, skole og læreruddannelser. Resultatet af analyserne fremgår af en skitse s. 128–129, hvor de omtalte faktorer sammenstilles i tænkelige kombinationsmuligheder, hvorefter den ønskværdigste uddannelsespolitik for den nærmest overskuelige fremtid fremstilles således: –

Læreruddannelserne til de grundlæggende skoleuddannelser plus ungdomsuddannelserne integreres og gøres problemorienterede (som i universitetscentrenes planer). Skolen undergår ændringer i såvel form som indhold (tværfaglighed) og ungdomsuddannelserne integreres (à la Højby). Disse ændringer vil fremme mulighederne for arbejdernes forståelse af samfundsmæssige forhold samt øge deres politiske bevidsthed, hvilket igen er en forudsætning for forandrede produktive kvalifikationer hos alle med dermed mindsket arbejdsdeling til følge.

Denne uddannelsespolitik kommer imidlertid ikke af sig selv, erkender forfatterne, men må tilkæmpes af arbejderklassen.

De nævnte uddannelsespolitiske mål fortjener megen sympati, og det er derfor ærgerligt, at forfatterne har skrevet en bog, der dyrker det strategiske på bekostning af det teoretiske. Denne vurdering bygger først og fremmest på den opfattelse, at fremstillingen ikke i sin opbygning er induktiv, som det hævdes, men deduktiv. Og det fordi delanalyserne og delkonklusionerne ofte ikke problematiserer, men i reglen konsoliderer nogle synspunkter, der peger i retning af det oven for omtalte resultat. Den apriorisk opstillede konklusion underbygges således med argumenter, der på eklektisk vis er hentet fra tidens uddannelsesteoretiske litteratur, nogle eksempler: –

Problemorienteringen behandles på nogle få sider. Den »genindfører« virkeligheden som en faktor i uddannelsen, der kan overordne, sammenholde og korrigere studiernes »teorier og metoder«, som foreligger i deres enkeltvidenskabelige form«. I stedet for at problematisere det udbredte slogan problemorientering, f. eks. gennem en diskussion af, i hvilket omfang problemorientering implicerer en ny erkendelsesteori, som bringer deltagerne i direkte kontakt med virkeligheden, integrerer teori og praksis, som det påstås, o. s. v. eller om problemorientering blot er en pædagogisk fidus, som hæver motivationsniveauet hos deltagerne, får vi at vide, at den er den mest lovende hovedtendens. (s. 47).

Andetsteds (s. 180) hedder det dog, at det ikke er lykkedes at tilnærme læreruddannelserne på universitetscentrene til den sociale virkelighed. Hva'be'har? I stedet for at videreudvikle en teori om problemorientering og projektorganisering, hvilket forekommer meget påkrævet, så afskæres diskussionen med en klippefast tro på slogan'ets potentielle fortræffelighed.

Integrationen af ungdomsuddannelserne er et andet eksempel på en problematik, der ikke analyseres særligt grundigt, skønt enhedsskolen dog efterhånden har afgivet et så omfattende erfaringsmateriale fra sig, at dens fordele set fra et arbejderklassestandpunkt synes at være til at overse. Egentlig forstår jeg ikke, at forfatterne ikke i stedet foreslår gymnasiet lukket og erstattet af EFG. Det ville da være en reform med perspektiver.

Det hævdes efter min mening med rette (s. 83), at problemerne d. v. s. kultursammenstødet vil blive voldsommere i et mere integreret skolesystem. Dette sammenstød begrundes endvidere ud fra kvalifikationsteoretiske overvejelser om en tendens til polarisering af kvalifikationsstrukturen (s. 111). På denne baggrund er det uforståeligt, at forfatterne samtidig synes at mene, at Højby-skitsen vil afstedkomme en reel integration af almenuddannelsen (»fællesfagene«) og i sit kølvand medføre en slags enhedslæreruddannelse for ungdomsskolen. Er dette ønskeligt eller er det blot en sandsynlig konsekvens af den korporativistiske uddannelsespolitik? Vil den integrerede ungdomsskole ikke snarere i sin struktur tendere mod at dølge modsætningene, hvorved den samfundsbetingede reproduktion af klassestrukturen uafledeligt, men effektivt kan fortsætte uanfægtet, – sammenlign folkeskolen i dag? Og er den problemorienterede pædagogik i stand til at

modvirke sorteringen af eleverne, eller resulterer ikke også den i elite- og taber-grupper gennem forskellige differentieringsmekanismer?

Forfatterne diskuterer ikke sådanne spørgsmål særligt dybtgående, og fremstillingen er præget af tendenser til en sammenstilling af forskellige ikke indbyrdes forenelige teoretiske elementer. På denne baggrund fremstår bogens strategiske overvejelser som aprioriske og delvis ubegrundede. Til gengæld må man sige, at bogen – som rummer en forholdsvis ajourført information på læreruddannelsesområdet og et ret omfattende litteraturudvalg – vil kunne sætte mange læsere i stand til at videreudvikle deres egen teoretiske forståelse på egen hånd.

Dan Ch. Christensen

PER FIBÆK LAURSEN og BIRGITTE SIMONSEN: Uddannelse og samfund – i historisk belysning, Unge Pædagoger 1975. 17,25 kr.

»Den borgerlige »skolehistorie« trænger alvorligt til korrektion. Skolen fremstilles ikke som en integreret del af samfundet, men betragtes isoleret.

En sådan betragtningsmåde fører til fejlagtige og tilslørende forklaringer, som kun har været med til at skjule, at skolens problemer er det kapitalistiske samfunds problemer.

Denne bog skal hjælpe med til at afdække sammenhængen mellem den økonomisk-historiske udvikling og de ændringer, som parallelt hermed er sket i uddannelsesstrukturen i Danmark«.

Denne programmatisk erklæring fra foreningen Unge Pædagoger stemmer forventningerne højt. Selv om forfatterens indledningsvise bemærkninger om, at den traditionelle historieskrivning om skolen opfatter udviklingen som »resultat af nogle enkelte store mænds tanker« eller som vidnesbyrd om »landets højtudviklede humanitære stade« (s. 6), virker meget letkøbte, må man med Unge Pædagoger konstatere, at der i høj grad savnes en oversigtlig fremstilling af forholdet mellem samfund og skole på grundlag af den materialistiske historieopfattelse; både til seminariernes undervisning i de pædagogisk-psykologiske fag og til andre, der har interesse i at beskæftige sig med uddannelsesproblemer.

Den foreliggende bog imødekommer på en række punkter disse forventninger. Den er kortfattet, klar og velskrevet, letforståelig og be-

rører en række centrale problemer såvel i skolehistorien som i den aktuelle debat. Det må også henregnes til bogens kvaliteter, at forfatterne så klart lægger deres værdipræmisser frem. De handler ikke bagom ryggen på læseren, men forklarer indgående, på hvilket grundlag de er nået frem til de opfattelser af forholdet mellem samfundet og skolen, som der redegøres for.

Dette grundlag er blevet til under indflydelse fra den såkaldte kapitallogiske skole, hvis værker med undtagelse af Mandel og Grünbaum dominerer litteraturlisten. Det er derfor noget misvisende at døbe første del: Almen sociologisk teori, da den beskæftiger sig med værdiproduktion, merværditeorien, teorien om profitratens tendens til fald, den kapitallogiske statsteori og uddannelsesøkonomi. Naturligvis er der på den meget korte plads kun mulighed for at strejfe disse komplicerede forhold. Alligevel har jeg et par indvendinger at rette mod bogens første del:

Teorien om profitratens historiske tendens til fald er efter min mening for problematisk til at blive taget op her. Stigende organisk sammensætning medfører godt nok en tendens til fald i merværdiraten, men samtidig betyder produktivitetstigninger også en relativ sænkning af lønarbejdets reproduktionsomkostninger, hvilket trækker i modsat retning. Selve teorien anvendes dog blot et sted i den historiske fremstilling – nemlig på s. 51 – og dér ikke særligt overbevisende, hvorfor den burde være helt udeladt.

Sondringen mellem enkeltkapitalister og almenkapitalen forekommer mig at være intetsigende. Der tænkes formentlig på det banale forhold, at de enkelte kapitalister befinder sig i et indbyrdes konkurrenceforhold og derfor ikke kan optræde samlet. Men almenkapitalbegrebet er en fiktiv størrelse – umulig at identificere, fordi der i Danmark stadig findes en konkurrencepræget sameksistens af vidt forskellige udviklede produktionsformer. Begrebet får derfor karakter af en i sammenhængen smart, men meningsløs joker, der kan bruges til hvad som helst og undskylde manglen af en realanalyse, jfr. senere.

Ud over forfatterens eget udgangspunkt gøres der også kort rede for forskellige andre opfattelser af uddannelsen i det kapitalistiske samfund, nemlig skolens almindelige rolle, dens opbevaringsfunktion og endelig dens selektionsfunktion. Selv opfatter forfatterne skolens opgave som den at producere kvalificeret arbejdskraft, og de afviser de tre andre opfattelser. Selv om jeg stort set deler forfatterens anskuelse,

finder jeg, at de dels kommer for let om ved at afvise skolens andre funktioner og dels tager afgørende fejl, når de udelukker, at skolen kan opfylde flere funktioner samtidigt. Et eksempel vil illustrere dette: Kundskabsformidlingsprocessen i klasseværelset vedrører såvel den personlige udvikling som erhvervskompetancen – med forskelle fra fag til fag. Kundskabsformidlingsprocessen er dog samtidig et selektionsinstrument, da nogle fatter indholdet i undervisningen, mens andre ikke gør det. Skolens officielle formål har altså ikke blot den funktion at formidle samme kundskaber til alle, men også samtidig dermed at styrke den hjemmemiljø-betingede forskel mellem elevernes muligheder for at forstå og anvende disse kundskaber; nogle elever lider jo som bekendt nederlag i timerne p. g. a. deres fremmede forhold til undervisningens form og indhold. Der er således et komplementært forhold mellem socialisationsteori og kvalifikationsteori, hvilket forfatterne tilsyneladende savner blik for.

Bogens anden del – det konkret historiske forhold mellem samfund og uddannelse – er i det store og hele vellykket. Det kan naturligvis ikke undgås, at nogle ufuldstændigheder og misforståelser dukker op i en så ambitiøs opgave det er på 20 store sider at dække perioden fra reformationen til systemskiftet. Jeg vil nævne to konkrete indvendinger, som ikke må overskygge det indtryk, at forfatterne har sans for vigtige sammenhænge og belyser dem godt.

Laugsvæsenet, der ophævedes med næringsloven af 1857, er ganske rigtigt en af de lænker i den gamle produktionsmåde, der hindrer den gryende kapitalismes udvikling af et såkaldt frit arbejdsmarked. En vurdering af laugsvæsenets planøkonomiske fordele ud fra håndværkernes egne interesser mangler i fremstillingen. Hippodrommødernes protester mod en fri forfatning – og hvad alle kunne se måtte følge: en fri næringslov – skyldtes jo netop interessen i at bevare den arbejderbeskyttelse og -beskæftigelse, som var sikret med laugsvæsenets regulering, mens dets ophævelse i første instans betød en forringelse af uddannelsen og en prisgivende tvang til at lade sig kaste ubeskyttet i armene på de konkurrerende kapitalister på et frit arbejdsmarked.

Min anden indvending gælder omtalen af Grundtvig, hvis modstand mod lighedstanken som en af den borgerlige revolutions hovedideer var begrundet i en rodfæstet forestilling om dens illusoriske løfter og dens uhyrlige følger. Ganske vist er feudale privilegier fortrædelige, men at stille alle frit og give alle lige muligheder i et så ulige samfund

som det daværende (og kunne jeg tilføje: nuværende) kapitalistiske er ensbetydende med at hengive sig til de stærkere konkurrenters nåde og unåde i kampen for livet. Det pædagogisk progressive i Grundtvig lå bl. a. deri at han ikke stolede en tøddel på resultatet af en lighedsorienteret uddannelsespolitik. Parallellen til laugsvæsenet er tydelig.

I bogens tredje del, som omhandler perioden fra 1903 til nutiden, forekommer et afsnit om uddannelsernes erhvervstilpasning, som for mig at se er bogens mest problematiske del. Det postuleres ofte i bogen, at statsmagten i det kapitalistiske samfund tilgodeser almenkapitalens langsigtede interesser – også når socialdemokratiet har regeringsmagten. Endvidere påstås det, at uddannelsesinvesteringerne går fra den samlede merværdi og dermed indskrænker den enkelte kapitalists andel af merværdien.

Disse økonomistiske udgangspunkter til forståelse af uddannelsespolitikken forekommer mig trivielle og lidet frugtbare. At bestemme almenkapitalens interesser apriorisk og dernæst sammenholde dem med udformningen af EFG-uddannelserne er et rimeligt forehavende, men forfatterens fremgangsmåde er den omvendte, nemlig at gå ud fra, at når EFG-uddannelserne har den udformning, de har, så må det være fordi den er i overensstemmelse med almenkapitalens behov. At uddannelsesinvesteringerne tages fra merværdimassen er en – synes jeg – lidt enfoldig selvfølgelighed, der følger definitorisk – hvor skulle skatterne ellers komme fra? Men bliver vi klogere af denne konstatering?

Endelig hævdes det, at erhvervsudviklingen – in casu overgangen til intensiv produktionsudvidelse omkring 1965 – skulle virke styrende på uddannelsesreformerne: ja, måske nok, men ikke særlig entydigt. Her savner jeg anvendelsen af Janossys' begreb: professionsstrukturen, altså omfanget af og indholdet i den erhvervsaktive befolknings kvalifikationer. Denne ændres nemlig kun meget trægt, da udskiftningen med nyuddannet arbejdskraft begrænser sig til knap fem pro cent pro anno. Ændringer i arbejdspladsstrukturen kan kun øve ringe og langsigtet indflydelse på professionsstrukturen.

Hvis uddannelsessektoren planlægges kapitallogisk, bliver det svært-begribeligt, at man ved revisionen af lærlingeloven i 1956 fjernede begrænsningerne i lærlingeindtaget, for dernæst i de kommende år at genindføre dem ved – gennem længere skolegang i arbejdstiden og højere skolepenge at gøre det så lidet attraktivt for mesteren at indgå

lærlingekontrakter, at antallet af mesterlæreforhold sank katastrofalt i midten af tresserne. Og endvidere: tilgangen til de videregående uddannelser kraftigt opmuntret af staten, berøvede fra samme tidspunkt de produktive erhverv en stedse større del af den bedste arbejdskraft. Det var da slemt kapitalirrationelt, når almenkapitalen samtidig manglede mere uddannet arbejdskraft end nogensinde tidligere til sin intensive produktionsudvidelse. Socialdemokratiet har altså forvaltet det kapitalistiske samfund dårligt, men arbejdsgiverne har dog ikke, som det påstås, været så tåbelige, at de har fralagt sig styringsmulighederne af EFG-uddannelserne. Dels råder de stadig over praktikpladserne, og dels sidder de stærkt i uddannelsernes korporativt sammensatte, styrende organer.

Ved at lægge værdipræmisserne så klart frem som forfatterne, Birgitte Simonsen og Per Fibæk Laursen, så prisværdigt gør det, letter de opgaven for både læser og anmelder. Derfor er det – trods mine kritiske punkter – en væsentlig bog i den aktuelle samfunds- og uddannelsesdebat. Den er velskrevet og veldisponeret og fortjener at blive læst og debatteret af det store publikum, den henvender sig til.

Dan Ch. Christensen

ANDERS MATHIESEN: Uddannelse og produktion. I serien Uddannelse og samfund, Munksgaard, 1976. 42,50 kr.

Udgangspunktet for Anders Mathiesens problemstilling er Dieter Otens bog Kapitaludvikling og Kvalifikationsudvikling, hvis udgangspunkt igen bl. a. er ungarenen Ferenc Janossy's Das Ende der Wirtschaftswunder, nemlig følgende: Produktionen tager sig ud som en arbejdsproces, hvorunder der produceres varer med videre salg for øje. Denne proces kan rationaliseres ved hjælp af forbedret teknik, hvorved arbejderens indsats og kravene til hans kvalifikationer ændres.

Produktionen af mere og mere teknisk avancerede varer kræver ikke nødvendigvis større kvalifikationer af arbejderen, idet indsatsen af indviklede maskintyper netop bl. a. har til formål at opdele de meget komplicerede produktionsprocesser i simple, klart overskuelige delprocesser (tiltagende arbejdsdeling), således at arbejderen ikke behøver større kvalifikationer, men – det kan man indledningsvis fastslå – andre kvalifikationer.

Afgørende for om tekniske ændringer i produktionsprocessen finder sted er imidlertid ikke arbejdsprocessen i sig selv, men økonomien bagved, altså kapitalistens formål med det hele: at opnå en maximal profit ud over dækningen af hans udlæg til løn, råstoffer og maskinpark. Med andre ord: hvis det er mere profitabelt at bygge huse med en edb-styret maskine, der kan lægge ligeså mange mursten pr. tidsenhed som et vist antal fagudlærte murere for færre produktionsomkostninger, så må disse murere imødeses fyringssedler, arbejdsløshed, omskolingskurser og evt. overgå til andet – oftest ufaglært arbejde.

Hvad kan arbejderklassen gøre i denne truende situation for at sikre sig at deres kvalifikationer ikke pludselig overflødiggøres, men tværtimod dække sig ind på et så bredt felt som muligt, således at deres evner og færdigheder bliver generelt anvendelige og helst også sådan, at deres egne interesser i at gøre arbejdsprocessen til en aktivitet, der er værd at leve med, kan komme til at præge produktionsudviklingen?

Den marxistiske traditions svar på disse problemer er den polytekniske uddannelse, som bl. a. har til formål at udvikle arbejdernes generelle naturvidenskabelige og teknologiske kundskaber og færdigheder for dermed at få arbejdsdelingen bragt ind under arbejdernes egen kontrol. Indførelse af avanceret teknologi er ikke hermed udelukket, blot den ikke overflødiggør arbejdernes generelle forudsætninger for at deltage i produktionsprocessen, der jo – hvad der undertiden glemmes – er til for menneskehedens skyld og ikke omvendt.

Den polytekniske uddannelse er som bekendt aldrig nået til Danmark, hvor arbejdskraftens kvalifikationer i stedet søges tilvejebragt dels i folkeskolen, hvor helt grundlæggende, boglige kundskaber og færdigheder indlæres, og dels i virksomhederne, hvor det som regel er maskinerne selv, der lærer deres rette betjening fra sig. Efter den opnåede økonomiske vækst at dømme fungerer dette uddannelsesforløb forholdsvis hensigtsmæssigt, såfremt det fortsat er meningen at underordne arbejdskraften i et umyndighedsforhold under realkapitalens ubønhørlige produktionsrace.

Forhåbningerne til en ændring af disse i sandhed ulyksalige omstændigheder knytter Anders Mathiesen til det forhold, at den teknologiske udvikling med tiden vil overflødiggøre det fordummende og stærkt specialiserede rutinearbejde ved maskinerne, fordi vi er på vej ind i en automatisering af produktionsapparatet, hvis krav til arbejdskraftens kvalifikationer er rettet mod bredt anlagte evner til overvåg-

ningsarbejde, som i vidt omfang er fælles for de forskellige brancher, hvorfor arbejderne må udstyres med en basal indsigt i de fælles tekniske organisatoriske og samfundsmæssige sammenhænge, som produktionsprocessen foregår i.

Forhåbningerne er dog spinkle. Dels er der tale om begyndende tendenser, dels er der tale om modstridende tendenser med yderpunkter i fodtøjsindustrien, der hovedsagelig beskæftiger kvindelige specialarbejdere og den kemiske industri, der har en relativt høj bemanning af funktionærer. Forhåbningerne knytter sig derfor hovedsageligt til en række vesttyske fremstillinger, hvis forfattere tilhører den såkaldte kapitallogiske Berlinerskole. Disse fremstillinger søger forfatteren at relatere til empiriske arbejdspladsstrukturundersøgelser, s. 150, og en af fortjenesterne i bogen ligger efter min mening netop deri, at den forsøger at opdyrke dette af uddannelsesforskningen ret negligerede område. S. 154 nævnes, at de aktuelle tendenser inden for arbejdsmarkedets specialarbejderuddannelser peger i retning af intensive omskolingskurser. Egentlig gør forfatteren sine egne indledningsvise forhåbninger til skamme, når han på sidste side først – kapitallogisk – konkluderer, at profitmaximeringsbestræbelserne blæser højt og flot på arbejderne interesser. Med andre ord: automationen med dens muligheder for en mere arbejdsvenlig produktionsproces, vil ikke slå igennem, med mindre det kan begrundes i profithensyn, og så længe der er rigelig med ukvalificeret arbejdskraft til lav markedsværdi, vil det specialiserede rutinearbejde bestå. I stedet knyttes forhåbningerne så afslutningsvis til fagbevægelsens udformning af en ny uddannelsesstrategi.

At disse forhåbninger afslutter bogen, betyder ikke, at det tilgrundliggende synspunkt ikke har været undersøgt tidligere. Kapitel 2 er nemlig en historisk redegørelse for »Arbejderklassens uddannelseskrav omkring 1900 og i dag«, hvor der advokeres for »arbejdernes øgede indsigt i den materielle produktions (økonomiske) sammenhænge og grundlag, som vil styrke den nævnte mulighed for at arbejderne kan »frigøre« (citationstegnene forstår jeg ikke) sig fra den fordummende specialisering«. Midlet hertil skal iflg. forfatteren være det gamle socialdemokratiske krav om en 12-årig enhedsskole for alle.

I kapitlet, der tidligere er delvist publiceret i Dansk Pædagogisk Tidsskrift, omtales socialdemokratiets uddannelsespolitik fra Gimleprogrammet til Højbykitsen. Det kan opfattes som en begyndelse til

en meget stærkt savnet analyse af socialdemokratiets uddannelsespolitik. Inspiration fra det tyske socialdemokrati bliver godt belyst. Clara Zetkins klassekampprægede skolesyn kontrasteres med vort nutidige socialdemokratis afideologiserende skolepolitik. Gennem at stifte bekendtskab med Clara Zetkin, som har forstået, at i forholdet mellem skole og samfund er det samfundet, der er den uafhængige variable og skolen den afhængige, kunne forfatteren i højere grad have problematiseret sin slagordsagtige appel til arbejderbevægelsen om at genoptage enhedsskolekravet.

Forhåbningerne til enhedsskolen har jo beskæmmet sig derved, at den har vist sig at være en ligeså effektiv reproducent af den klassedelte arbejdskraft som uddannelsessystemer, hvori sorteringen af eleverne skete åbenlyst og undervejs i skoleforløbet. Og det fordi enhedsskolen også fungerer på vilkår som dannes uden for skolen (hjemmemiljø, arbejdspladsstruktur, etc.). Inddragelse af socialisationsteoretisk litteratur, som næsten ikke forekommer i bogen, ville have givet anledning til en dybere forståelse af de mekanismer, hvorigennem produktionslivet betinger skolen.

Derfor må kravet om en 12-årig enhedsskole udvides til også at omfatte kravet om et uddannelsesindhold, der ikke som det nuværende boglige tilgodeser de højere socialgruppers lag på arbejdsklassens bekostning, men noget i retning af en polyteknisk uddannelse. Og dette krav vil ikke kunne imødekommes, før magtfordelingen mellem arbejdsmarkedets parter er afgørende forrykket til arbejderklassens fordel.

Anders Mathiesen anfører selv i bogens forord, at den rummer »en række arbejdsrapporter, der alle er udarbejdet som led i hans løbende forskningsprojekt: en analyse af samfundsmæssige betingelser for uddannelsessektorens udvikling i Danmark siden 1954«, og derfor »måske kan forekomme noget ujævn«. Ja, det forekommer vanskeligt at uddrage forfatterens egne konklusioner. Tilsyneladende mener han, at udviklingstendenserne går i den rigtige retning; s. 84 ff og s. 129–30 opfatter Anders Mathiesen de seneste reformforslag inden for de grundlæggende skoleuddannelser som udtryk for en forlængelse af undervisningstiden, en udskydelse af specialiseringen, mere almen undervisning, fleksibilitet o. s. v. uden særligt hensyn til arbejdslivets krav til arbejdskraftens kvalifikationer. Man kunne vel tilføje, at heller ikke uddannelsesplanlægningen i 60'erne, hvor uddannelseseksplosionen satte ind, var båret af nogen særlig rationalitet med hensyn til arbejds-

markedets behov. Folkeskoleloven af 1958 kanaliserede et hidtil uset stort antal unge ind i de mere attraktive videregående uddannelser bort fra produktionslivet, og revisionen af lærlingeloven i 1956 var helt utilstrækkelig til – selv hvis teknikerkommissionens mellemuddannelser lægges til – at tilfredsstille den hastigt ekspanderende industris behov. At Anders Mathiesen således hævder, at uddannelsesplanlægningen har været irrationel vis-a-vis kapitalens behov og samtidig påstår, at eleverne vil blive mere snævert kvalificerede, bliver for mig at se en selvmodsigelse i analysen.

Anders Mathiesen fastslår nemlig gang på gang – bl. a. s. 88 f – at det er kapitalvaloriseringsprocessen, der styrer statens udformning af uddannelsessystemet. Undertiden finder A.M., at det ikke lykkes for staten at udfylde denne påtvungne funktion særlig godt. Resultatet heraf burde efter min mening være, at han vendte tilbage til sit kapitallogiske udgangspunkt og reviderede det. I stedet bebrejder han staten, at den ikke tilpasser arbejdskraften effektivt nok til den økonomisk-tekniske udviklings kvalifikationsbehov.

En revision af det kapitallogiske udgangspunkt ville bl. a. bestå i en overvejelse af det netværk af politiske institutioner, som kapitalkravene skal operationaliseres i for at manifestere sig konkret i uddannelsessystemet. En analyse af denne proces ville åbne øjnene for, at det under de eksisterende politiske vilkår er temmelig kompliceret – for ikke at sige umuligt – at identificere en total kapital i Danmark.

Efter disse kritiske bemærkninger vil jeg gerne afslutningsvis sige, at Anders Mathiesen selv forskellige steder i bogen forholder sig kritisk til forholdet mellem historiske konkrete analyser og abstrakt begrebslogik – f. eks. i en ekskurs s. 131 ff. I sit forord håber A.M. på reaktion til støtte for sit fortsatte arbejde. Min reaktion skal da være dels en anbefaling om at revidere den teoretiske ramme, da Berlinerskolen snarere spærrer for end bidrager til en dybere forståelse af sammenhængen mellem uddannelse og produktion, samt en tilskyndelse til at arbejdet med den empiriske analyse af udviklingen dels i produktionsprocessen dels i uddannelsessektoren fortsættes og udbygges.

Dan Ch. Christensen